
Satul și formarea intelectualității românești din Transilvania în epoca modernă. Cazul comitatului Bistrița-Năsăud

Cornel SIGMIREAN

În epoca modernă, procesul de tranziție a structurilor socio-profesionale de la modelul agrar (sau cvasiagrar) spre unul agrar-industrial a fost indiscutabil în mare parte și rezultatul impactului școlarizării, a instruirii superioare, universitare și promovării categoriilor intelectuale specifice noii societăți. Un proces general european, la care societatea românească din Transilvania s-a racordat începând cu secolul al XVIII-lea prin formarea primelor generații de intelectuali români instruiți în gimnaziile din Transilvania și la colegiile și universitățile de la Trnava, Viena, Roma, Lemberg, Trenčín, Esztergom, Pesta, Karlowitz, Kiev ș.a.

Declanșat în secolul al XVIII-lea, acest proces va cunoaște noi dimensiuni în secolul al XIX-lea prin capacitatea lumii rurale, a societății românești, la acel etos al instruirii atât de caracteristic în cazul națiunilor din Europa Centrală, de care se legau în mare parte speranțele de emancipare culturală, socială și politică a românilor din Imperiul dunărean.

Cu o populație majoritar rurală, în anul 1850 din 1.225.619 de români, doar 40.394 (3,29%) trăiau în mediul urban, iar în 1880 din 1.249.968 de locuitori 69.035 (5,52%)¹ locuiau în oraș, satul a reprezentat principalul “rezervor” din care s-a selecționat intelectualitatea românească.

Astfel, în perioada 1867-1919, potrivit reconstituirilor noastre, peste 7778 de tineri români din Transilvania și Banat au urmat studii universitare la 82 de universități și academii din Europa Centrală și de Vest². Din aceștia, 83,10% proveneau din mediul rural și doar 16,90% din mediul urban.

Ca origine socială, așa cum reiese din analizele noastre, efectuate pe un eșantion de 3250 de studenți, 61,68% din intelectualii români din Transilvania provin din familii de preoți, învățători și agricultori. Din rândul agricultorilor (cuprinzând aici țărani cu proprietăți mici-de sub 5 iugăre de pământ, mijlocii - cu proprietăți cuprinse între 5-20 iugăre și țărani înstăriți - cu peste 20 iugăre de pământ) provin 25,93% din totalul tinerilor români care au urmat studii universitare pe perioada 1867-1919.

Pe baza datelor culese de noi din matricolele universitare privind originea socială a studenților este foarte greu de stabilit în parte mărimea fiecărei proprietăți; de altfel nici declarațiile studenților privind proprietatea deținută de părinți nu era consecventă, mai apăreau și modificări inerente în starea socială a părinților, dar este cert că satul românesc la sfârșitul secolului XIX-lea și începutul secolului următor a cunoscut un complex proces de expansiune economică. Un proces care a reprezentat alături de renașterea culturală dimensiunea socială a emancipării naționale a românilor din Imperiul austro-ungar.

În două generații, în Transilvania a avut loc un masiv proces de transferare a unor importante proprietăți aparținând latifundiarilor maghiari și germani în proprietatea românilor. Elementul de translație în acest proces l-au

¹ Ioan Bolovan, *Transilvania între Revoluția de la 1848 și Unirea din 1918. Contribuții demografice*, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 2000, p. 197; Idem, *Transilvania la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. Realități etno-confesionale și politici demografice*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000, p. 32.

² Vezi Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă. (Studenți români la universitățile din Europa Centrală și de Vest)*. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000.

reprezentat de cele mai multe ori băncile românești din Transilvania³. La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, băncile românești au cumpărat întinse suprafețe de pământ pe care le-au revândut, prin parcelare, la proprietari români din lumea satului, în general. Astfel, prin asemenea operațiuni economice, dar și prin credite și ajutoare bănești, într-un proces de compensație istorică, în Transilvania a avut loc o creștere a suprafețelor agricole deținute de români.

În comitatul Cenad, de exemplu, dacă în anul 1900 nu era înregistrată nici o proprietate funciară românească, în anul 1905, 30% din suprafețele agricole erau ale românilor⁴. Profesorul Barabás Endre de la Preparadia de Stat din Cluj, într-o conferință ținută în cadrul "Societății Economice Maghiare" (Magyar Közgazdosági Tarsaság) din Budapesta, aprecia că în Ardeal, la 1905, românii dețineau 22% din moșiile mijlocii de până la 100 de iugăre de pământ și 7% din moșiile de peste 100 de iugăre⁵. Tot el subliniază că numai între anii 1895-1905 românii au realizat pe tărâm economic succese pe care maghiarii le-au obținut în 50 de ani. Istoricul Victor Jinga afirma că în Transilvania istorică, între anii 1902-1912, românii au dobândit 125.633 de iugăre de pământ în valoare de 58.823.596 de coroane⁶. După Baráthy József, între anii 1907-1912, maghiarii din numai 16 comitate ale Transilvaniei au pierdut 157.473 de iugăre în valoare de 69.751.129 de coroane⁷. Același fenomen se întâmpla și în raport cu sașii, care conform unei statistici întocmite în anul 1939, au pierdut în decurs de 50 de ani, prin vânzări, o treime din suprafața proprietăților agricole (256.000 din 856.000)⁸.

În urma aceluiași proces, se estimează că numărul proprietarilor români cu suprafețe cuprinse între 50-100 de iugăre de pământ a crescut de la 2.975 de proprietari în anul 1895 la 5.550 în 1910 și la 6.204 de proprietari în anul 1918⁹.

Se creează în felul acesta o burghezie românească în lumea satului capabilă să-și întrețină copii la studii, inclusiv universitare, să participe la renașterea culturală, socială și politică a națiunii române.

În capacitarea satului la întreg procesul de formare a intelectualității românești din Transilvania, alături de fenomenul analizat mai sus, a contribuit și impactul burselor pentru studii acordate din fondurile și fundațiile românești de stipendii.

Create, unele, încă din secolul al XVIII-lea, fundațiile românești au contribuit la formarea universitară a circa 27 % din totalul intelectualilor români din perioada 1867-1919.

Astfel, așa cum arată Teodor Neș, referindu-se la rolul Fundației "E. Gojdu", talente native românești au putut fi sondate din imensa masă a țărănimii, apoi trecute prin școli și universități au putut răspândi lumina culturii și civilizației asupra mulțimii din rândul căreia provenea¹⁰.

Acest fenomen al formării intelectualității românești, în studiu de față l-am particularizat la nivelul comitatului Bistrița-Năsăud.

În perioada 1867-1919 din fostul comitat Bistrița-Năsăud, conform reconstituirilor noastre, au urmat studii universitare 406 tineri* (Vezi situația pe facultăți și universități de mai jos).

³ Bujor Sandu, *Aspecte privind rolul băncilor în consolidarea burgheziei românești din Transilvania până la primul război mondial* în AIIA, Cluj, V, 1962, p. 179-202; Mihai Drecin, *Banca Albina din Sibiu*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1982, p. 185-162; Vasile Dobrescu, *Elita românească în lumea satului transilvan 1867-1918*, Editura Universității "Petru Maior", Târgu-Mureș, 1996, p. 234-255.

⁴ Mihai Drecin, *op.cit.*, p. 148.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Victor Jinga, *Probleme fundamentale ale Transilvaniei*, Brașov, 1945, vol. II, p. 266.

⁷ Mihai Drecin, *op.cit.*, p. 148.

⁸ Apud George Em. Marica, *Studii sociologice*, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1997, p. 261.

⁹ Vasile Dobrescu, *op.cit.*, p. 28.

¹⁰ Teodor Neș, *A doua carte despre oamenii din Bihor*, Oradea, 1979, p. 39.

* Menționăm că unii tineri năsăudeni au urmat două, trei sau chiar mai multe universități, ceea ce înseamnă că cifra reală a intelectualilor din comitatul Bistrița-Năsăud este mai mică.

Universitatea „Ferencz Józef” Cluj:	Facultatea de drept și șt. politice	97
	Facultatea de medicină	51
	Facultatea de filos. lb. și istorie	27
	Facultatea de mat. și șt. nat.	13
	Curs de farmacie	1
Universitatea Reg. Maghiară Budapesta:	Facultatea de drept și șt. politice	19
	Facultatea de medicină și farmacie	23
	Facultatea de litere și filosofie	14
	Facultatea de teologie	6
Universitatea Tehnică Reg. Budapesta	Secția de inginerie generală	7
	Secția de inginerie mecanică	1
	Secția de arhitectură	1
	Secția de inginerie chimică	1
Academia Reg. de Drept Bratislava		1
Academia Reg. de Drept Debrecen		18
Academia Reg. de Drept Kecskemét		1
Academia Reg. de Drept Oradea		1
Academia Evanghelică de Drept Prešov		4
Academia Evanghelică de Drept Sibiu		5
Liceul Academic de Drept Pécs		4
Acad. de Minerit și Silvicultură Schemnitz	Secția de Silvicultură	17
	Secția de Minerit	4
Academia de Agricultură Cluj-Mănăstur		5
Academia de Agricultură Magyor-Óvár		2
Academia Reg. de Medicină Veterinară Budapesta		2
Academia Reg. de Comerț Cluj		8
Academia de Bellearte Budapesta		2
Institutul de Educație Fizică Budapesta		1
Universitatea din Viena	Facultatea de teologie	2
	Facultatea de drept și științe politice	5
	Facultatea de medicină	10
	Facultatea de litere și filosofie	16
Universitatea din Graz	Facultatea de medicină	4
	Facultatea de litere și filosofie	4
Universitatea din Cernăuți	Facultatea de teologie	2
Universitatea din Breslau	Facultatea de teologie	1
Universitatea din Praga	Facult. de lit. și filos	1
Universitatea Tehnică din Viena		4
Academia de Silvicultură Mariabrunn (Viena)		4
Academia de Muzică din Viena		1
Universitatea „Frederich Wilhelm” Berlin	Facultatea de drept și științe politice	1
Universitatea din Halle	Facultatea de litere și filosofie	1
Universitatea „Alma Lipsia” Leipzig	Facultatea de litere și filosofie	3
Universit. „Ludwing Maximilian” München	Facultatea litere și filosofie	1
Academia de Bellearte München		1
Politehnica din Zürich		1
Academia de Agricultură Rütük (Elveția)		2
Colegiul Urban De Propagando Fide Roma		2

Originea socială, stabilită la un număr de 236 de studenți din fostul comitat Bistrița-Năsăud, se prezintă astfel:

Agricultori:	81
Muncitori necalificați:	2
Meseriași:	1
Comercianți:	1
Intelectuali cu funcții publice (profesori, învățători, preoți, protopopi, cantori):	78
Funcționari publici (notari, revizori, funcționari la poștă, casieri, arhivari, percepători, grefieri):	29
Profesii libere (avocați, medici, ingineri, farmaciști):	8
Înalți funcționari publici (pretor șef, inspector financiar, jude cercual, judecător, notar comitatens, ofițer):	11
Mari proprietari de pământuri:	7
Industriași:	1
Orfani de unul sau de ambii părinți:	18

Se remarcă, evident, procentul mare al celor care provin din familii de agricultori, în proporție de 33,89%, din familii de preoți și învățători de circa 23,15%, categorii sociale, după cum bine știm, foarte bine reprezentate în mediul rural, deci, în majoritatea lor, intelectualii români provin din rândul unor categorii sociale cu posibilități financiare reduse, insuficiente pentru a-și putea asigura școlarizarea copiilor la universitate. Cheltuielile pentru întreținerea unui tânăr la universitate se ridicau la 400-500 de florini anual (respectiv 800-1000 de coroane), or de exemplu, salariile preoților și ale învățătorilor erau echivalate în funcție de numărul de suflete din parohia în care funcționau:

Nr. de suflete	Salariul preotului	Salariul învățătorului
800	800 fl.	200 fl.
600	600 fl.	160 fl.
400	400 fl.	120 fl.

Salariul unui notar era de aproximativ 440 de florini anual, a unui profesor de gimnaziu de 500-600 florini, putea ajunge și la 800 florini. Veniturile țăranilor sunt greu de echivalat. În orice caz, averea unui țăran din Ilva Mică din a doua jumătate a secolului al XIX-lea era de 630 de florini¹¹.

Or, în această situație, șansa continuării studiilor la universitate pentru tinerii din ținutul Năsăudului, și nu numai de aici, era obținerea unei burse pentru studii. Și într-adevăr, din cei 406 de tineri români din care au studiat la universitățile din Europa Centrală și de Vest, proveniție din Comitatul Bistrița-Năsăud, 283, respectiv 69,70%, au beneficiat de burse, ceea ce la nivelul Transilvaniei, reprezintă o excepție, procentul celor stipendiați este peste media bursierilor români. O situație care se explică și prin aportul bursei acordate din Fondul grăniceresc de stipendii de la Năsăud. Conform evidențelor noastre este vorba de 216 bursieri. Alte burse au fost acordate din fundațiile Gojdu (21 de burse) din fundațiile blăjene (Romanțai, Al. Șt. Șuluțiu) - 6 burse, din fundațiile Mitropoliei ortodoxe de la Sibiu - 3 burse, Astra - 1 bursă, Societatea „Transilvania” - 1 bursă și 3 burse militare obținute de la Ministerul de război de la Viena.

Prin asemenea stipendii, prin efortul colectiv al națiunii, ținutul Năsăudului, dar în general satul românesc din Transilvania, a fost racordat la procesul de modernizare, de aliniere a societății românești la parametrii de dezvoltare culturală a Europei Centrale.

¹¹ George Cipăianu, *Stipendii acordate de familia Mocioni și formarea intelectualității românești în perioada 1866-1870*, în AIIA, XII, 1979, p. 430.